

Pogledi

HUMANOST ETIKE

Živan Bezić, Split

Etika je humana s dva razloga. Najprije zato što je etika tipično ljudska djelatnost. Ni jedno drugo stvorenje na zemlji ne zna za moral, niti je sposobno za etičko vladanje. U tom je smislu čovjek jedini subjekt morala. Drugi je razlog u tome što se etika zanima upravo za dobro čovjeka kao jedine osobe na kugli zemaljskoj (dakle je i objekt morala). Fenomen osobnosti je vrhunac i kruna ljudskog razvoja i prva briga ćudoređa. Zbog toga je etika općenito, posebno medicinska etika, zadužena za dobro i dostojanstvo ljudske osobe.

Zadatak koji je ovog časa pred nama - proučavanje problema dostojanstva ljudske osobe - traži prije svega objašnjenje pojmova o kojima ćemo govoriti. Tri se, naime, pitanja kriju na dnu našeg zadatka: što je to čovjek, što je ljudska osoba i kakvo joj dostojanstvo pripada?

ŠTO JE ČOVJEK?

Prvo je pitanje ujedno i najteže. Čovjek o sebi najmanje znade (nije bez razloga antropologija nastala tek nedavno) i sam sebi je najveća zagonetka. To dokazuju i tisuće definicija kojima je čovjek pokušao protumačiti svoje čovještvo. Kad bi pojam bio jasan, dostatna bi bila samo jedna jedina definicija.

Sve te definicije popraćene su bezbrojnim teorijama koje ih pokušavaju opravdati. Toliko ih je da u njih ne možemo ulaziti. Dovoljno je spomenuti da se kreću u rasponu od esencijalizma do existencijalizma, od spiritualizma do materijalizma, od naturalizma do kulturalizma, od kreacionizma do evolucionizma, od imanencije do transcendencije, od individualizma do socijalizma, od etologizma do personalizma. Da poimence spomenem samo neke: konstitucionalna,

psihologijska, motivacijska, psihoanalitična, humanistička, personološka, fenomenološka, topološka (teorija polja), kognitivna, teološka, behavioristička, faktorsko-analitična, sociološka, itd.

Evidentno je da se problem čovjeka može razmatrati s vrlo različitih vidika: bioloških, psiholoških, fizioloških, religioznih, prirodoslovnih, kulturoloških, etnoloških, povijesnih, javnih, socioloških, etičkih i medicinskih. Zdrava antropologija se mora poslužiti tekovinama svih spomenutih znanosti, ali zbog naših ograničenih mogućnosti, dotaknut ćemo samo važnija filozofska, etička i medicinska pitanja o čovjeku.

Što je dakle čovjek? Prvo što možemo reći jest činjenica da je čovjek *živo* biće. Naglašavamo životnost čovjeka, jer na svijetu postoje i druga bića, ali neživa. Čovjek spada u biosferu.

Drugo: čovjek je *organsko* biće, sustavno, smisleno i čarobno strukturirano od tjelesnih udova i mnoštva manjih živih stanica. Svi ti organi pripadaju fiziološkom redu stvari, materijalne su prirode i funkcioniraju prema prirodnim (fizičkim i kemijskim) zakonima.

Treće: čovjek je *razumno* biće. Jedino inteligentno stvorenje koje postoji na zemlji i svjesno je svoje opstojnosti. Ako neki rado govore i o životinjskoj inteligenciji, onda se mora istaknuti da ona ne zna za samu sebe te da je ljudska inteligencija kvalitativno viša od životinjske.

Četvrto: čovjek je *duhovno* biće, jer je inteligencija (s osjećajima i voljom) duhovna stvarnost, pripada noosferi i proizvodi duhovna dobra. Ljudska je inteligencija, doduše uvjetovana fiziološkom bazom, no ovu kvalitativno i bitno nadilazi. Dakako da čovjek nije čisti duh. Njegova je duhovnost utjelovljena u empirijske organske oblike. Čovjek je ustvari intimni spoj duševnosti i tjelesnosti.

Čovjek je konačno i *moralno* biće: zbog svoje razumnosti i duhovnosti, zbog svoje svijesti i savjesti, zbog svoje slobode i odgovornosti. On je gospodar svojih čina, može birati između raznih opcija te oblikovati sebe i svoje društvo u pozitivnom i negativnom pravcu. Nalazi se na razmeđu i križištu dobra i zla.

Ta polarnost ljudske naravi dokaz je da čovjek nije ni čisti duh ni čista materija. Kad bi bio čisti duh, nalikovao bi na anđela, a kad bi bio čista materija, ne bi se razlikovao od životinja. Čovjek nije ni anđeo ni životinja. Ne posjeduje anđeosku duhovnost i nevinost, ali nije ni rob nagona ni reflexa. Osim reflexa čovjek je nadaren i reflexijom. U njemu se odvija bujan i buran duhovni etički život.¹

Prema tome ne može biti točna Feuerbachova definicija čovjeka: "Der Mensch ist, was er ißt."² Čovjek nije silos za fermentaciju prehrambenih namirnica, on je točka u kojoj se čudesno susreću

¹ Stoga su i poganski i kršćanski filozofi već davno označili čovjeka kao "animal rationale". Jest životinja, ali svjesna i razumna, prema tome više nego "animal", čovjek je "anima".

² U prijevodu: čovjek je ono što jede.

duša i tijelo, duh i materija. Grandiozna simbioza tvari i misli. Mali mikrokozmos, ništa manje divan i zagonetan od makrokozmosa.

Ako bismo željeli točnije odrediti čovjekov položaj u kozmosu, vidjet ćemo da se on može smjestiti u središte kozmičkih struktura. Stvarnost koja nas okružuje slojevita je: 1. Čisto materijalni svijet pokretan dinamikom prirodnih zakona, ali bez svjesnog i duhovnog života (mrtva materija); 2. oživljena materija, biosfera da, no bez duha i misli (biljke i životinje); 3. oduhovljena materija, tijelo i duša u supstan-cijalnom jedinstvu, "trstika koja misli", kako je rekao Pascal (čovjek); 4. duhovni, ali stvoreni svijet, nevezan na materiju no bez dovoljnog razloga bivovanja u samom sebi (anđeli); 5. apsolutni, čisti i vječni Duh, alfa i omega svega (Bog).³

Kako je razvidno, čovjekovo je mjesto u središtu, nalazi se po sredini čitave stvarnosti, u sebi sjedinjuje duhovnu i materijalnu zbilju.

Zbog pune istine moramo priznati da je čovjek slojevit i sam u sebi. Nije on ontološki monolit, on je polistrat, unifikacioni sistem raznolikih elemenata: a) ako ga promatramo fizički, on je spoj milijarda anorganskih molekula (materijalni sloj); b) ako ga sagledamo fiziološki i biološki, čovjek je živa materija, utjelovljena u organizam koji se samoproducira i uz pomoć reflexa i nagona osigurava svoju existenciju (flora i fauna, Freudov Id); c) gledan antropološki, čovjek je svjesno, razumno i duhovno biće sa sviješću vlastite opstojnosti, zasebne istovjetnosti i svojega sebstva, dakle osoba (subjekt, Ego); d) u spiritualnoj perspektivi čovjek je stvoreni i ograničeni duh, ali sposoban za rad i stvaranje, za radost i patnju, za uspone i padove (etički subjekt, prisutnost kompleksa); e) metafizički gledano čovjek je nad-osobno orijentiran, upućen na metempiriju i otvoren za transcendenciju, tj. nadilaženje sama sebe (vječnost, Superego).

Prema tome, nije nikakva tajna da je čovjek *kompleksno i komplicirano* stvorenje. Zagonetka je sebi i drugome. Sazdan je od heterogenih elemenata, pun je suprotnih tendencija i kontradiktornih aspiracija. U njemu se bje boji između duha i tijela, dobra i zla, emocija i razuma, muškosti i ženskosti, individualiteta i socijaliteta (Hobbes: "homo homini lupus"), vjere i nevjere, slobode i prisile, ideala i nagona, mladosti i starenja, itd. On je poprište bolnih sukoba, vanjskih i unutarnjih, u sebi rastrgan, pravo bojno polje, razbojište.

Zbog svega toga, čovjek je i *tragično biće*. U drami života njegova je uloga zlo-kobna zlo-sutna. Kao traged izvrnut je napastima, raskolima, konfliktima, očaju i nadi, nadmoći okoline i sudbine. Izložen je čak i deformacijama svojeg čovještva: egoizmu, hedonizmu,

³ Tu ljestvicu stvarnosti oprimjerit ću sa "6 Č":

- čelik, materia (pura), neživa tvar,
- čempres, živa tvar (anima vegetativa),
- čimpanza, živo biće na višoj razini (anima-1 sensitiva),
- čovjek, oduhovljeno živo biće (anima spiritualis),
- čisti stvoreni duh (spiritus angelicus),
- čisti nestvoreni Duh (Spiritus Purus, Deus).

utilitarizmu, materijalizmu, otuđenju, manipulaciji te mnogim drugim objektivnim i subjektivnim aporijama. Razapet je između Dobra i Zla. Upravo tu se krije istinska i duboka tragedija čovjeka: slobodan je da izabere zlo, sposoban je da stane na stranu opačine i grijeha.⁴

Takav je čovjek općenito. Konkretni čovjek u većini nije ni sasvim dobar ni sasvim loš, on je najčešće srednja žalost. Ipak se on, makar i nesvjesno, svojim faktičkim ponašanjem stalno opredjeljuje, bilo za dobro bilo za zlo. Kad je govorio o ljudima, i Krist je razlikovao dobre i zle, spašene i proklete, slijepce i vođe slijepih, zmije i golubove, ovce i vukove. Zbog toga je čovjek sam sebi sfinga.⁵ Ili, kako reče psalmist: "Profunditas est homo et cor eius abyssus" (Ps 63).⁶

Sebi za utjehu ipak možemo reći da čovjek nije definitivno izgubljen. On je biće u razvoju, još nije ni završen ni savršen. Odgojiv je, posjeduje mogućnost i sposobnost da izgradi svoj bolji ja, da se mentalno, fizički i moralno uzdigne na više. Čak može postati i nadčovjek (ali ne u smislu Nietzscheova Übermensch), tj. nadvisiti sama sebe, kako je to dokazao u likovima svojih heroja i svetaca. Njegova inteligencija, moć stvaralaštva, slobodna volja, uz adekvatan odgoj, otvaraju mu sve putove napredovanja, popravka, ozdravljenja i usavršavanja.⁷

Čovjek je doduše stvor, ali nije stvar. Doista, on nije Stvoritelj, ali je stvaratelj, u prvom redu sama sebe. Zato ovom slabom, palom i tragičnom stvorenju ipak pripada budućnost.

Literatura: L. Bogliolo, *Antropologia filosofica*, Ed. Città Nuova, Roma 1972; H. Holz, *Mensch und Menschheit*, Bouvier, Bonn 1973; E. Coreth, *Was ist der Mensch?*, Tyrolia, Innsbruck 1973; E. Cassirer, *Essai sur l'homme*, Minuit, Paris 1975, (prev. na hrvatski *Ogled o čovjeku*, Naprijed, Zagreb 1978); J. C. Eccles, *The Human Mystery*, Springer, Berlin 1979; J. Möller, *Menschsein: ein Prozeß*, Patmos, Düsseldorf 1979; H. G. Pöhlmann, *Was ist der Mensch?* Mohn, Gütersloh 1979; J. Splett, *Der Mensch: Mann und Frau*, Knecht, Frankfurt 1980; B. Modin, *Umanesimo cristiano*, Paidcia, Brescia 1980; G. Breuer, *Der sogenannte Mensch*, Kösel, München 1981; W. Böhm (Hg.), *Wer ist der Mensch?*, Herder, Freiburg 1983; V. Marozzi, *Le origini dell'uomo*. VIII. izd. Massimo, Milano 1983; X. Zubiri, *Il problema dell'uomo*, Augustinus, Palermo 1985; J. Owens, *Human Destiny*, Univ. of Am., Washington 1985; D. Sergejev, *Otudenj čovjek*, II. izd. ŠK, Zagreb 1986; P. Toinet, *L'homme en sa vérité*, Aubier, Paris 1986; G. Simons, *Uomo o robot?*, Tecniche Nuove, Milano 1987; R. Scherer, *Dimensionen des Menschseins*, Herder, Freiburg 1988; M. Manfredi, *Etica e*

⁴ U tom je pogledu čovjek u težem položaju nego životinja. Ona nema razuma ni slobode, pa ne može biti odgovorna za svoje čine, ne može grijesiti. Nema kompleksa krivnje i odgovornosti kao što ima čovjek.

⁵ Ponoviti ću ono što sam napisao u svom eseju *Čovjekova drama*: "Čovjek je sam sebi najveći problem. Što da misli o sebi? Ta on je 'bog i ubogar' (Z. Štambuk). On je stvor i stvaralac. Produkt i producent. Velik i malen. Dok se je smatrao središtem svijeta zanimala ga je astrologija, sada kad zna da to više nije, bacio se je na antropologiju. I tu se onda potpuno zapleo. Ostao je sam sebi vječitom zagonetkom, čovjek-sfinga" (*Crkva u svijetu*, br. 3, god.1984). Vidi još: G. Marcel, *L'homme problematique*, Paris 1955.

⁶ Čovjek je dubina, a njegovo srce bezdan.

⁷ P. G. Grasso i dr., *Personalità e innovazione*, Coines, Roma 1974.

antropologia. Schena, Pasano 1988; G. Fuchs (Hg.), *Mensch und Natur*, Knecht, Frankfurt 1989; E. Laszlo, *I limiti interni della natura umana*, Feltrinelli, Milano 1990; F. Galeone, *Ecce Homo*, Mandese, Taranto 1991; J. Gevaert, *Il problema dell'uomo*, VIII. izd. LCD, Torino 1992.

ČOVJEK JE OSOBA

Neki se medicinari drže uskovidnog pogleda na čovjeka. Za njih je čovjek samo jedan živi organizam strukturiran anatomski od udova i živih stanica.⁸ On to dakako jest, ali nije samo to. Klinička redukcija čovjeka na zdravi ili bolesni organizam ignorira i zanemaruje cjelovit pogled na čovjeka, njegov totalitet, po kojemu je on nešto više od zbroja svojih udova. On daleko nadilazi shemu: stimulans - response. Čovjek je jedna viša duhovna razina, samostalna jedinka i jedinstvena cjelina, koja je s u b j e k t misli, emocija, volje, akcije, života, nosilac prava i dužnosti a zove se - *osoba*.

Vrijednost cjelovitog gledanja na čovjeka najviše naglašavaju dva filozofska nazora: humanizam i personalizam. *Humanizam* stavlja čovjeka u središte svijeta i naše pažnje. On se drži antropocentričnog pogleda na svijet i naglašava čovječstvo kao najveću vrijednost. Za humanizam svaki diskurs, naročito etički, počinje i svršava s čovjekom. On je vrhovna vrednota i njoj su sve ostale podvrgnute. Stoga je zadatak etike poštivanje ljudske naravi i osobe.

Personalizam ističe upravo ovo posljednje, ljudsku osobu. Čovjekova je vrijednost neizmjerena baš zbog toga što je osoba. Osim njega nema na zemlji nikakve druge osobe niti ičega njoj ravna. Osobnost je bit čovjeka i temeljna podloga svake antropologije. Za etiku i axiologiju osoba je vrhovni vrijednosni pojam.

A što je osoba? Zbog svoje apstraktnosti koncept osobe je težak zalogaj za neku čvrstu definiciju. Hall i Lindzey drže da je i nemoguća neka zadovoljavajuća definicija.⁹ Zbog toga postoje i brojne teorije o osobi ili, kako je mnogi (pod utjecajem srpske literature) zovu, ličnosti. Uglavnom se poklapaju s već navedenim teorijama o čovjeku.

Teškoće precizne definicije navele su neke antropologe da pojam osobe nazovu "konstruktom". Međutim, osoba nije nikakav teoretski konstrukt. Do njezine ideje i formulacije došlo se je putem povijesnog i aktualnog iskustva. Stoga ćemo i mi poći induktivnim putem i analizom samog pojma.

Riječ osoba je nastala u helenskoj kulturi, zapravo u dramaturgiji. Dramsko "lice" ili junak nosio je na licu obrazinu, masku,

⁸ Zbog toga se i može dogoditi da neki biolozi, genetičari, tehnolozi i liječnici precjenjuju svoju moć pa se hvale kako mogu proizvoditi i prepravljati ljude, čak stvarati i nadljude. Uopće si ni ne postavljaju pitanje da li su ti njihovi "proizvodi" uopće još ljudi ili zapravo ne-ljudi i pod-ljudi, a oni sami ljudo-žderi.

⁹ C. S. Hall - G. Lindzey, *Theories of Personality*, III. izd. Wiley, New York 1978, str. 9.

(*ἄρο'σωμῶν*) kojom je htio na vidljiv način označiti svoju ulogu. Rimljani su, posredstvom etrurske riječi "phersu", za taj semantem skovali termin "persona", hrvatski osoba. Tako je i ta riječ dobila svoju "ulogu" u životu, društvu i antropologiji.

Drugi izvor nazivka osoba treba tražiti u teologiji. Kad su prvi crkveni oci htjeli rastumačiti trojstvenost Božju, oni su je pronašli u analogiji s ljudskom osobom, pa su božansko Trojstvo izrekli rečenicom: "Una substantia in tribus personis." Otada se je izričaj osoba udomaćio u filozofiji, psihologiji, teologiji, antropologiji, sociologiji i etici.

Potanjom analizom pojma u stanju smo otkriti slijedeće dimenzije onoga što zovemo osoba:

- racionalnost i duhovnost. Samo razumni subjekt može biti nosilac osobnosti. Descartes je ustvrdio da osobom može biti jedino "res cogitans" (ne ćemo se zaustavljati na nezgrapnosti izraza "res"), a nikao "res extensa". Locke je još više psihologizirao pojam osobe, reducirajući je na tijek svijesti, ali bez subjektnog identiteta.¹⁰

- svjestitost, spoznaju sama sebe, svijest o vlastitoj existenciji, jastvo, samosvijest (self-possesing, self-comunicating, self-transcending). Takva samosvijest u sebi uključuje trajanje, istovjetnost u prostoru i vremenu, dakle, osjećaj vlastitog identiteta.

- individualnost, tj. neovisnost, samostojnost, posebnost, usebnost,¹¹ zasebnost, osebujnost, sebstvo, jedinstvenost u razlici prema drugim osobama te neponovljivost biografije i sudbine. Osoba je individuum, tj. n e t k o (ne nešto!) koji je u sebi nedjeljiv i cjelovit u svom postojanju, samostojna i samosvojna jedinka.

- društvenost, makar to izgledalo na prvi pogled u suprotnosti s individualnošću. Naime, osoba jest jedinka, ali među drugim jedinkama, i samo utoliko drugačija i prepoznatljiva. Ona je osoba među osobama.¹² Postoji samo u odnosu ja - ti. Spada u kategoriju o d n o s a . Ona traži subiće i sugovornika, zajednicu osobu. Premda je osoba samostojna i neovisna (a se, in se, per se subsistens), ona se ne zalvara u sebstvu i sebičnosti, o t v o r e n a je prema drugim bićima (esse ad), traži partnere oko sebe i nad sobom.¹³

¹⁰ D. Hume, *Treatise on Human Nature*, London 1738, I.I, p. LV§ 6.

¹¹ Hrvatski izričaj osoba zahvaljuje svoj postanak i značenje upravo tom svojstvu zasebnosti ili posebnosti. Začetak joj je u radikalima "seb" ili "sob", te u lexemima "sebi" i "svoj" (P. Skok, *Etimologijski rječnik*, sv. III, 211, 373). Prijevoj "sob" s derivatom "osoba" (tj. biti o sebi) dolazi od "seb" te se nalazi u opasnoj blizini sebičnosti i sebeljublja, a u bliskom je srodstvu s osebujnošću, posebnošću, zasebnošću i sebedarjem. Pojam osobe potenciraju imenice osobina, osobitost, sebstvo, sobstvo, osobnost, sposobnost te prilozi osobito, posebno i napose i još zamjenica "svoj" od koje su nastali svojstvo, svojina, svojta, substantiv svojko, pridjevi svojstven, svojglav i svojevoljan, ali tako i glagoli osvajati, svojatati, usvojiti, posvojiti i sl.

¹² "Person ist. auf Person resonant" (J. Goldbrunner).

¹³ A. Brunner, *Person und Begegnung*, Berchmans, München 1982.

- odgovornost uvjetovana slobodom. Budući da čovjek posjeduje znanje o dobru i zlu, te je slobodan da bira među njima i donosi samostalne odluke, on je i odgovoran za njih pred samim sobom, pred zajednicom i pred moralnim zakonima. Životinje nisu odgovorne za svoje čine, a čovjek jest. Ovdje dolazi do punog izražaja etička dimenzija ljudske osobe.

Dakako, osobnost ima i svoje biološke temelje, tjelesnost, no oni nisu posebno značajni za osobu, jer tjelesnost posjeduju i ostala živa bića koja nisu osobe. Za ljudsku su osobu mnogo važniji njezini psihološki, pedagoški, društveni, moralni, religiozni i pravni faktori.¹⁴ I sam Freud je upozorio na višeslojnost ljudske osobe: biološku (id - es), psihološku (ego - ich) i socijalno-moralnu (superego - überich). Tek razine ega i superega tvore ljudsku osobnost. Stoga humanost i personalnost čine srž antropološke etike.

Obavljena analiza omogućuje nam i sintezu pojma osobe. Ona se daje izraziti kroz slijedeće oznake:

a) Trajno *jedinstvo i cjelovitost* nabrojenih bioloških, psiholoških, socijalnih i etičkih svojstava. Osoba je samostalna (substantialis), razumna (spiritualis), jedinstvena (per-se-una), cjelovita (totalis), društvena (socialis) i moralna (ethica) manifestacija konkretnog čovjeka. Osobnost otkriva njegov svojstveni odnos prema svijetu.

b) Osobu sačinjava supstancijalno jedinstvo duše i tijela. To jedinstvo i cjelovitost čine osobu središtem, izvorištem i *subjektom* misli, želja, osjećaja i djelovanja. Daje joj duševni integritet, identitet i aktivitet, bez obzira na tjelesne i okolinske promjene.¹⁵ Ona je neprekidna i neprekidiva nit koja ujedinjuje sve osobne doživljaje, iskustva, sudove i planove. Subjekt je odgovornost i, dakle i moralnosti, nosilac je prava i dužnosti (stoga i pravno zaštićena). Autohtoni, autentični, slobodni, svjesni, odgovorni i nepovredivi stvaralac.

c) Osobnost pripada samo i *jedino čovjeku*. Ljudska osoba je unikum u cijelom sunčanom sustavu, nismo joj našli traga ni u čitavom kozmosu. Osobno psihofizičko jedinstvo je povlastica čovjeka te upozorava i na jedinstvenost čovjekova položaja u svemiru. Na toj izvanredno važnoj činjenici počiva privlačnost i snaga kako humanizma tako i personalizma.

Možda će nam, sad na kraju, biti lakše razumljive stare, jezgrovite i duboke definicije osobe. Boetius naime veli: "Persona est naturae rationalis individua substantia", a Toma Akvinski gotovo isto: "Esse per se subsistens in natura intellectuali."¹⁶

¹⁴ Sad, kad se mogu transplantirati tjelesni organi, izgleda da osobnost nije toliko vezana uz tijelo. Možda je jedino uz mozak.

¹⁵ "L'home n'est pas toujours 'le même' mais toujours 'lui-même'." (A. Joos, u: *Seminarium*, br. 4, g. 1986, str. 866).

¹⁶ U približnom prijevodu: "Posebni bitak razumne naravi" (Boetius) i "samostojni bitak razumske naravi" (Toma).

Literatura: C. Rogers, *On Becoming a Person*, Houghton Co. Boston 1961; Ph. Lersch, *Aufbau der Person*, VIII. izd. München 1967; M. J. Nuttin, *Structure de la personnalité*, II. izd. PUF, Paris 1968; R. S. Lazarus, *Psicologia della personalità*, Martello, Milano 1970; P. Ramsey, *The Patient is a Person*, Yale Univ. Press, New Haven 1970; Ig. Meyerson i dr., *Problèmes de la personne*, Mouton, Paris 1973; W. Arnold, *Person, Character, Persönlichkeit*, IV. izd. Olzog, München 1975; S. R. Maddi, *Personality Theories*, Dorsey Press, Homewood 1976; J. Splett, *Der Mensch ist Person*, Knecht, Frankfurt 1978; P. Koestenbaum, *The new image of the person*, Greenwood, London 1978; R. B. Catel, *Naučna analiza ličnosti*, BIGZ, Beograd 1978; M. Sader, *Persönlichkeitspsychologie*, Juvena, München 1980. A. Fulgosi, *psihologija ličnosti*, ŠK, Zagreb 1981; Kl. A. Schneewind, *Persönlichkeitstheorien*, Wiss. Buchges. Darmstad 1982; P. Piva, *Persona umana e norma morale*, LIEF, Vicenza 1986; H. Franta, *Psicologia della personalità*, LAS, Roma 1982; J. Loevinger, *Paradigms of Personality*, Freeman, Oxford 1987; B. Schüller, *L'uomo veramente uomo*, Ofite, Palermo 1987; A. Dyson - J. Harris, *What is a person*, Clifton, New York 1988; K. Doran, *What is a person?*, E. Mellon Press, Lewinston 1989; Th. Millon, *Toward a new personology*, Wiley, Chichester 1990.

DOSTOJANSTVO LJUDSKE OSOBE

Zašto smo toliko isticali ljudsku osobnost? Zato što ona, po riječima Akvinca, daje čovjeku posebno dostojanstvo.¹⁷ Već sama činjenica da je čovjek u svojoj osobnosti *unikat* u svemiru ukazuje na njegov privilegirani položaj u svijetu. On je jedino razumno, slobodno i moralno biće na kugli zemaljskoj. Čovjekova svijest i savjest svjedoče da je on nešto posebno veliko i originalno na tom svijetu. Nitko mu nije ravan. On je u svojoj osobnosti najveće čudo ovoga svijeta.

Prema tome, čovjek je *svrha* samom sebi, kako tvrdi Kant.¹⁸ On nikada i nikome ne može biti sredstvo. Čovjek ne može nikome služiti, a sve što je na ovom planetu valja da služi njemu (ali, razumije se, tako da čovjek ne izvrće njihovu unutarnju svrhu). Iz toga se vidi ljudska veličina. Humanizam je opravdan.

Osobnost osigurava *istovjetnost* ljudskog bića. Ona mu omogućuje psihičku i etičku homogenost u njemu i u njegovu djelovanju. Nadasve pruža čovjeku svijest identiteta i osjećaj trajnosti u stalno pokretnoj rijeci vremena. Trajnost u identičnosti osnova je svake odgovornosti i svačijeg dostojanstva.

Istovjetnost u sebi korelat je *različitosti* naspram drugoga. Po svojoj čovječjoj naravi svi su ljudi jednaki i u tome se ne razlikuju. Po svojoj pripadnosti određenoj grupi neki se ljudi međusobno razlikuju. A po svojoj osobnosti svi su ljudi drugačiji, svaki je čovjek samosvojan i originalan. Nitko mu nije jednak u njegovoj izvornosti i posebnosti, po kojima svaki kao pojedinac i kao osoba zavređuje pažnju, poštovanje i ljubav.¹⁹

¹⁷ "Persona dignitatem importat" (*Summa Theol.* II - II, q 32, a 5,c).

¹⁸ Suprotno Kantu, Locke i Hume ne smatraju da je osoba "substantia", nego samo zbroj aktualnih kvaliteta nekog čovjeka. Samosvijest još ne znači i samosvrhovitost.

¹⁹ U našem evolucionističkom vremenu potrebno je naglasiti čovjekovu različitost od životinja. Nije to slučajno da mnogi "antropolozi" namjerno traže sličnost i

Čovjekova različitost od ostalih ljudi i svih drugih stvorenja omogućuje mu *otvorenost* prema svakome i svačemu što postoji. Osobnost nije nikakva zatvorenost u sebe, samoizopćenje niti kakva "splended isolation". Stvar stoji obrnuto: osoba je otvorenost i okrenutost drugim osobama, mogućnost dijaloga i komunikacije, intimna povezanost, uvjet simpatije i ljubavi. Čovjek ne živi samo jedan pored drugoga, nego jedan za drugoga.

Veza među stvarima je mehanička, među živim bićima je tjelesna. A kakva je među ljudkim osobama? Daleko više nego mehanička i tjelesna, ona je emotivna i duhovna te stvara osjećajnu i duhovnu povezanost. Osjećajna razina ljudskih odnosa čini naš život toliko zanimljivim, uzbudljivim i napetim da je *osjećajnost* posebno blago i bogatstvo, koje nas može dovesti do stanja sreće, blaženstva ili naprotiv do nesreće i tragike. Nema osobe bez čuvstvenog života i nema ljubavi nego među osobama.

Duhovna povezanost na poseban način obogaćuje ljudske odnose. *Duhovnost* je karakteristika i srž čovječstva, ona je logotip čovječanstva, njegova tkivna polka. No, ta ista duhovnost mu pruža mogućnost povezanosti i s nadljudskim duhovnim svijetom. Po svom duhu čovjek nije vezan za zemaljsko tlo, on je ptica nebeska, stanovnik svih duhovnih svjetova. Kako je osobnost zapravo duhovnost, ona diže čovjeka u najviše spiritualne sfere i na taj način sublimira njegovo dostojanstvo.

Činjenica ljudske duhovnosti najbolje dokazuje da čovjek nije samo imanencija ili ovostranost. Na krilima duha i kulture ljudska se osoba penje i uzlijeta u *onostranost* (transcendenciju), nadvisuje sama sebe i svoju zemaljsku dimenziju. Težnja za onostranošću širom otvara vrata prema svijetu i nadsvijetu, prema naravi i nadnaravi. Čovjek nije više kondicioniran materijalnim sponama, njegova ga osobnost oslobađa od fizičkih okova i uzdiže u noosferu i teosferu. I tada tek postaje nad-čovjekom.

U tom svoim uzdizanju čovjek se nužno sreće s iskonskim i vječnim Duhom, koji je u stvari jedina Osoba u apsolutnom smislu riječi. Taj Apsolutni Duh je i sam osoba, a čovjek je samo njezina iskrica i odraz. Jer, kako nas uči zdravi razum, stvor je slika svoga Tvorca, ili izraženo biblijskim riječnikom, čovjek je stvoren na "sliku i priliku Božju". Otac svih stvorova je utisnuo svoju sliku u sve ono što je napravio. U čovjeka je posebno utisnuo svoju osobnost.

Apsolutni Duh, koji je sama dobrota i ljubav, nije se zadovoljio time da samo ostavlja svoje tragove u stvorenjima, on je ljudsku osobu - svoju sliku - očinski posvojio i učinio svojim djetetom. Tako je čovjek ujedno i *dijete Božje*. Mi to nikada ne bismo znali, da nam Krist nije

povezanost čovjeka sa životinjom, tj. životinjskom etologijom, Ako bi čovjek bio isto što i životinja, ne bi se trebao razlikovati ni u svome vladanju (opet je posebno pitanje bi li to uopće bilo "vladanje" ili robovanje!). Ako pak čovjek nije životinja, onda i ne smije živjeti kao životinja.

objavio tu "radosnu vijest" (eu-angelion!). Da nam to zorno predoči, Krist je uzeo na sebe ljudsku narav, pojavio se je u ljudskom tijelu i osobi. Postao čovjek (otajstvo utjelovljenja).

Kao predmet božanske ljubavi i poštovanja čovjek je određen za besmrtnost i vječnost. A kao Božja slika i dijete pozvan je na savršenstvo i svetost: "Budite sveti jer sam i ja svet" (Lev 11,44). Savršenost i svetost najveći su vrhunci etičkog uspona, ljudsko sunce u svom zenitu. Sav moral i etika kulminiraju u svetoj ljubavi. Savršena i sveta osoba uzdiže ljudsko dostojanstvo do najviših mogućih obzorja, do divinizacije.²⁰ Osoba je najveće savršenstvo u prirodi.

Francuska poslovice "noblesse oblige" upozorava nas na etički zaključak po kojemu njegovo dostojanstvo čovjeku nalaže i određene dužnosti (o kojima nam govori deontologija). No, uz dužnosti uvijek nastupaju i stanovita prava. Ako poštujemo čovječje dostojanstvo, dužni smo poštivati i *ljudska prava*. Ta prava su prirodne, religiozne, moralne, socijalne, političke, kulturne, ekonomske, pa i medicinske naravi. Neka su od tih prava temeljna i neotuđiva, a neka su utvrđena međunarodnim pravnim aktima.²¹ Osnovna ljudska prava su nedodirljiva i ni jedna ljudska sila niti državna moć ne smije ih gaziti. Jedino u slučaju da pojedinac ili neka skupina zloupotrebljavaju svoja prava, ona smiju biti ograničena.

Dostojanstvo ljudske osobe i postojanje njezinih osnovnih prava postavljaju određene *zahtjeve* na sve moralne subjekte, posebno medicinske radnike. Svaki liječnik je dužan: a) Poznavati, priznavati, poštivati i čuvati ljudsku osobu i njezina prava, osobito pravo na život, zdravlje, slobodu i čast. Liječnik nije veterinar! b) Svakog bolesnika primiti, prihvatiti i liječiti. Nikome ne odbiti pomoć, bez obzira na svoje vlastite nazore, ukuse, raspoloženja i komoditet. c) Jednaki tretman svih pacijenata bez obzira na njihovu pripadnost, spol, starost, vjeru, narodnost i boju. Pravda ne zna ni za kakav rasizam, nacizam, ideologizam, politikanstvo i slične stvari. d) Iskazati punu pažnju i brigu svakom ljudskom biću od začeca pa do smrti. Dakle, jednako embriju i rođenom djetetu, normalnom i abnormalnom, idiotu, retardiranom, defektnom i hendikepiranom. Pače ovim sudbinom pogođenim pacijentima još i više, jer su to ranjene i ugrožene osobe.²² e) Liječnik nije "bog i batina" u bolnici. On je tu radi bolesnika, a ne obratno. Naravno, to isto vrijedi i za sve ostalo

²⁰ Toma Akvinski: "Persona significat id quod est perfectissimum in tota natura, scilicet subsistens in rationali natura" (*Summa Theol.* I, 29, 3, c).

²¹ Spomenimo samo neke poznatije: *Milanski edikt 313, Magna charta libertatum 1215, Habeas corpus act 1679, Declaration of Rights and Liberties 1689, Declaration des droits humains 1789, Izjava Ujedinjenih Naroda 1948, Europska konvencija 1950 itd.*

²² Sve ljudske osobe prije rođenja, a neke i poslije, nisu dovršene i potpuno razvijene, ali su ipak ljudske osobe (in statu nascendi) s ljudskim pravima i s dužnim poštovanjem.

bolničko osoblje. Ako već u zdravstvenim ustanovama postoji božanstvo, onda to može biti samo pacijent!

Na kraju sam dužan jedno jezično upozorenje. Pošto se u nekim europskim jezicima, zbog polisemije njihovih izraza, ne razlikuju dovoljno termini osoba i ličnost, potrebno je upozoriti na njihovu različitost. Premda mi Hrvati imamo odvojene nazivke za oba pojma, zbog stoljetnog utjecaja srpskog jezika na hrvatski, i u hrvatskoj literaturi često se miješaju njihova značenja.

Osoba (lat. *persona*, tal. *persona*, frnc. *personne*, engl. *person*, njem. *Person*) ima konkretno značenje: ljudsko biće kao takvo, svaki čovjek.

Osobnost (*personalitas*, *personalità*, *personnalité*, *personality*, *Personsein*) ima apstraktno značenje: ono što osobu čini osobom.

Ličnost (*persona-litas*, *personaggio*, *personnage*, *personality* ili *personage*, *Persönlichkeit*) ima i konkretno i apstraktno značenje. Konkretno: ličnost je vanjsko lice ili očitovanje jedne osobe (lik, obrazina, slika, image), a posebno: istaknuta društvena uloga pojedinca. Apstraktno značenje: ličnost je zbroj svih osobina i svojstava jedne osobe.

Kako je očito, riječ ličnost je polivalentna, najmanje jasna i najviše pogodna za zabunu.

Literatura: R. Zavalloni, *Educazione e personalità*, Ed. III. Vita e Pensiero, Milano 1968; B. F. Skinner, *Beyond freedom and dignity*, Knopf, New York 1971; U. Eibach, *Medizin und Menschenwürde*, Wuppertal 1976; G. Gaziussi, *L'ideale umanistico*, Armando, Roma 1978; S. Vergès, *Dimensión transcendente de la persona*, Herder, Barcelona 1978; N. Brown, *The Worth of Persons*, G. I. of Sydney, Sydney 1983; J. Y. Calvez, *Droits de l'homme*, Centurion, Paris 1985; A. Holderegger (Hg.), *De dignitate hominis*, Herder, Wien 1987; A-G. Peacocke (ed), *Persons and Personality*, Oxford Univ. Press 1987; A. I. McFayden, *The call to personhood*, Cambridge Univ. Press, New York 1990; W. Geist, *Vom Wert des Menschen*, Radius Verlag, Stuttgart 1991; P. Ide, *Construire sa personnalité*, Fayard, Paris 1991; K. Hilpert, *Die Menschenrechte*, Patmos, Düsseldorf 1991; P. De Olivera (ed), *Etique chrétienne et dignité de l'homme*, Ed. Univ. Fribourg 1992; M. Schattner, *Souffrance et dignité humaine. Pour une médecine de la personne*, Mame, Paris 1993.

THE HUMANITY OF ETHICS

Summary

The Ethics is humanity by its subject and object. Both of them in Ethics is the human being. Although one definition of man is difficult to find, the original and essential note of the humanity is its personality. To be a person is the unique phenomenon in this world. Personality being a mystery too, the specific dignity of human person is not a mystery. Priority of the person is an axiom in antropology, in ethics and in medical treatment.